

УДК 811'373.2+811.161.2

В. В. Лучик**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ**

Протягом п'яти десятиріч існування сучасна українська ономастика розвивалася переважно в традиційних лінгвістичних напрямках. З-поміж них найактуальнішими були й залишаються описова ономастика, компаративістика, типологія, когнітивістика, соціолінгвістика, літературна ономастика.

Ключові слова: ономастика, напрям, власні назви, компаративістика, соціолінгвістика, когнітивістика, літературна ономастика.

Українська ономастика має давні витoki, але як окрема наукова галузь вона сформувалася на початку 60-их років ХХ століття. За півстоліття інтенсивного розвитку, поштовхом для якого став заклик Л. А. Булаховського до мовознавців України приділити належну увагу вивченню власних назв і проведення 1959 р. І Республіканської ономастичної наради в Києві, вона досягла досить високого рівня, що відображено у двотомній енциклопедії «Słowańska onomastyka» [6], українську частину до якої підготували Ю. О. Карпенко, В. В. Лучик, П. П. Чучка. Її основні напрями були традиційними: описова ономастика, компаративістика, типологія, соціолінгвістика, літературна ономастика, хоч зароджувалися й нові, часто започатковані в Одеській ономастичній школі, яку понад 40 років очолював Ю. О. Карпенко.

Особливість пропріальної лексики полягає насамперед у її специфічній семантиці, зумовленій диференційно-індивідуалізуючою функцією власних назв. У зв'язку з цим в українській мові налічуються мільйони онімів (точну цифру не встановлено), що зумовлює майже постійну актуальність характерних для ономастики напрямів. Як і в системі загальних назв, у пропріальній лексичі з найдавніших часів був і залишатиметься важливим на далеку перспективу напрям описової лінгвістики, пов'язаний з фіксацією, систематизацією, інтерпретацією будови, значення, функцій і т. ін. онімів. Цей напрям

ґрунтується на використанні описового методу та його різновидів і прийомів, тому аналіз матеріалу проводиться на синхронному зрізі.

У межах описової ономастики розвинулися деякі інші напрями. Одним з найактуальніших в українській ономастиці є соціолінгвістичний, що вивчає соціальні аспекти її розвитку, суспільні функції в синхронії та діахронії, механізми взаємодії власних назв як елементів мови і суспільства. Особливо актуальною в цьому плані є проблема відродження історичних назв в українській топонімії, позбавлення від заідеологізованості в топонімній номінації, розв'язати яку допоможе чітка система наукових принципів і критеріїв, закріплена на законодавчому рівні [див. 4].

Дотичними до цього та інших напрямів описової ономастики є структурно-математичний з виокремленим напрямом комп'ютерної лінгвістики, які пов'язані з вивченням статистичних показників (частотності, регулярності, продуктивності тощо) в системі сучасної чи історичної онімії або залученням електронної (комп'ютерної) форми опрацювання пропріальної лексики. Якщо статистичні методи широко використовуються в ономастичних дослідженнях, то комп'ютерна ономастика лише утверджується в Україні, зокрема завдяки працям представників Одеської ономастичної школи [див. 3].

Значного розмаху з 60-х років ХХ ст. набула літературна ономастика, біля витоків якої стояли В. М. Михайлов, І. Д. Сухомлин, Ю. О. Карпенко, П. П. Чучка, Є. С. Отін. У цьому напрямі українські ономасти зробили дуже багато, зокрема видали близько десятка монографічних праць, але залишається ще чимало нерозв'язаних проблем. Зокрема, конче необхідним є укладання словника і дослідження українських конотативних онімів, як це зробив уперше у слов'янській лексикографії на матеріалі російської художньої літератури, фольклору, публіцистики, народно-розмовного мовлення, жаргонів російської мови Є. С. Отін [5].

Ще одним актуальним напрямом у вивченні власних назв, започаткованим в Україні О. Ю. Карпенко [1], є когнітивна ономастика, в якій функціонування власних назв розглядається як різновид пізнавальної діяльності людини, як об'єкт ментального лексикону в структурі людської свідомості, як семантична наповнюваність онімних концептів унаслідок асоціативних реакцій. Когнітивна ономастика зародилася в надрах психолінгвістики і як важливий механізм

пізнання мовної картини світу створює нові перспективи для цього традиційного напрямку.

Людина як допитлива істота завжди прагнула пізнати природу слова, зокрема власних назв, їхню мотиваційну семантику, походження, тому ще задовго до виникнення порівняльно-історичного напрямку робилися спроби елементарного пояснення етимології онімів. Так, у перекладному давньоруському словничку XIII ст., виданому 1824 р. К. Калайдовичем, тлумачаться і власні імена на зразок Андрій — сила [6, I: 16], а ще раніше літописець Нестор у «Повісті временних літ» описово пояснив походження проміжних між онімами та апелятивами етнонімів, що називали найдавніші руські племена. З розвитком компаративістики в XIX — на початку XXI ст. здійснено етимологічний аналіз значної кількості пропріальних одиниць різних класів. У сучасній українській ономастичній компаративістиці найпомітнішими є праці Ю. О. Карпенка, О. С. Стрижака, І. М. Железняк, Є. С. Отіна, П. П. Чучки, В. П. Шульгача, О. П. Карпенко, С. О. Вербича, О. І. Гладі та ін. І якщо у зв'язку з укладанням етимологічних словників загальних назв у різних мовах цей напрям почав частково втрачати свою актуальність, то в ономастиці, зокрема українській, компаративістика ще довго залишатиметься провідним напрямом, бо невизначена кількість власних назв містить необмежену за обсягом етномовну та культурно-історичну інформацію, залишаючись водночас переважно етимологічно не поясненою або навіть лексикографічно не опрацьованою. З-поміж першочергових завдань ономастичної компаративістики — укладання фундаментальних історико-етимологічних словників антропонімів, ойконімів, гідронімів та інших класів власних назв, яких в українському мовознавстві бракує. Результати порівняльно-історичного вивчення онімів важливі для дотичних до мовознавства галузей, зокрема для розв'язання проблем етно- і голотогенезу українців, слов'ян та індоевропейців, для вивчення еволюції їхньої матеріальної та духовної культури, для встановлення хронологічних зрізів (стратиграфії) в процесі засвоєння українських земель різними етносами.

З порівняльно-історичним напрямом в ономастиці тісно пов'язані лінгвогеографічні дослідження пропріальної лексики, які покликані з'ясувати поширення та закріплення власних назв або їхніх елементів у просторі та часі. Кінцевим результатом спочатку регіональних,

а потім і загальнонаціональних досліджень повинно стати видання ономастичних атласів (гідронімного, ойконімного та ін.), яких конче потребує українське та слов'янське мовознавство. Таке завдання залишається пріоритетним для слов'янської ономастики, що підтверджують останні рішення відповідної комісії Міжнародного комітету славістів.

Розширення міжнародних зв'язків України робить усе актуальнішим розвиток типологічного та історико-типологічного напрямів в ономастиці, які стверджуються значною мірою завдяки зусиллям представників Одеської, Львівської, Донецької ономастичних шкіл, а також окремих учених (наприклад, О. Б. Ткаченка, Ю. Л. Мосенкіса).

Лінгвістичний талант Ю. О. Карпенка дозволив йому, значною мірою завдяки його ономастичним дослідженням, започаткувати в Україні невідомий досі напрям — футурологічне мовознавство [2]. Приєднатися до нього посильно не кожному, але спроби заглянути в майбутнє пропріальної лексики та науки про неї варті уваги.

Література

1. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : [монографія] / О. Ю. Карпенко — Одеса : Астропринт, 2006. — 328 с.
2. Карпенко Ю. О. До проблеми футурологічної лінгвістики / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. — 2004. — № 4. — С. 8–14.
3. Ковалевська Т. Ю., Сибільова О. І. Комп'ютерна ідентифікація метамодельних елементів / Т. Ю. Ковалевська, О. І. Сибільова // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. праць. — Вип. 6. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. — С. 94–100.
4. Лучик В. В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України / В. В. Лучик // Українська мова. — 2009. — № 4. — С. 28–33.
5. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. — Донецк : Юго-Восток, 2004. — 410 с.
6. Słowiańska ornastyka : encyklopedia / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślukowej. — Warszawa-Kraków : TNW, 2002. — Т. 1—535 s.; 2003. — Т. 2. — 616s.

Лучик В. В.

АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ОНОМАСТИКИ

На протяжении пяти десятилетий существования украинская ономастика развивалась в основном в традиционных лингвистических направлениях. Среди них наиболее актуальными были и остаются описательная ономастика, компаративистика, типология, когнитивистика, социолингвистика, литературная ономастика.

Ключевые слова: ономастика, направление, имена собственные, компаративистика, социолингвистика, когнитивистика, литературная ономастика.

Luchyk V. V.

ACTUAL TRENDS OF UKRAINIAN ONOMASTICS

Within the period of 50 years of its existence contemporary Ukrainian onomastics has been developing mostly in traditional trends of linguistics. Descriptive onomastics, comparative linguistics, typology, cognitive linguistics, sociolinguistics and literature onomastics are among these trends and still remain the most actual ones.

Key words: onomastics, trend, proper names, comparativistics, cognitivistcs, sociolinguistics, literature onomastics.